

IQLIM O'ZGARISHINING AGRAR SOHADAGI TA'SIRI: MOSLASHUV CHORALARI VA HUQUQIY MEXANIZMLAR

Jandullaeva Gozzal Nietullaevna

**Qoraqalpog'iston Respublikasi Shimbay tumani "Inson" ijtimoiy xizmatlar markazi
Bolalarni ijtimoiy himoya qilish sho'basi mudiri
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17500521>**

Kirish. Global iqlim o'zgarishi O'zbekistonning agrar sektoriga bevosita tahdid soluvchi fundamental ekologik va iqtisodiy muammolarni keltirib chiqardi. Markaziy Osiyo mintaqasi uchun xos bo'lgan suv resurslariga yuqori qaramlik va iqlimiy zarbalar natijasida kuchayayotgan cho'llanish hamda yer degradatsiyasi agrar ishlab chiqarish barqarorligiga jiddiy xavf tug'dirmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Yer kodeksi yerga nisbatan umummilliy boylik sifatida qarashni, uni davlat muhofazasiga olishni va yerdan oqilona foydalanishni talab qiladi. Bu qonuniy asos iqlimga moslashuv choralari qonunchilik darajasida mustahkamlashga zamin yaratadi.

Muammoning dolzarbligi shundaki, qishloq xo'jaligining suvga haddan tashqari qaramligi va an'anaviy, samarasiz sug'orish usullarining ustunligi iqlimiy o'zgarishlarning salbiy ta'sirini yanada kuchaytirmoqda. Ushbu tezisda iqlim o'zgarishining qishloq xo'jaligiga ta'sirini yumshatishga qaratilgan asosiy texnologik moslashuv strategiyalari (suv tejovchi texnologiyalar) va ularning iqtisodiy samaradorligi, shuningdek, ularni tartibga soluvchi hamda majburiy ijrosini ta'minlovchi huquqiy mexanizmlar ilmiy-tahliliy nuqtai nazardan o'rganiladi.

Iqlim o'zgarishi natijasida suv resurslari hajmining kamayishi, ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida keskin namoyon bo'lmoqda. O'zbekistonning sug'oriladigan dehqonchilikka tayanadigan iqtisodiyoti tufayli, qishloq xo'jaligi jami suv iste'molining deyarli 89 foizini tashkil etadi.[1] Ushbu kritik darajadagi suvga bog'liqlik qurg'oqchilik sharoitida ekinlar hosildorligiga salbiy ekonometrik ta'sir ko'rsatadi.

Iqlimiy xatarlarni kamaytirish va agrar sektorning barqarorligini oshirishning asosiy texnologik javobi suv tejovchi texnologiyalarni (STT) keng joriy etishdir. Tomchilatib sug'orish va yerosti sug'orish tizimlarini qo'llash qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida sezilarli iqtisodiy yutuqlarni ta'minlamoqda. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, bunday texnologiyalarni joriy etish orqali suv sarfi 30 foizdan 40 foizgacha qisqaradi. Bundan tashqari, ushbu innovatsion texnologiyalarni qo'llash hisobiga hosildorlik 15 foizdan 25 foizgacha oshadi.[2] Eng muhimi, STTga kiritilgan investitsiyalar tufayli ishlab chiqarish rentabelligi 1,4 barobardan 1,6 barobarga ko'tariladi, bu esa agrar xo'jaliklarning iqtisodiy barqarorligini mustahkamlaydi.

Texnologik yechimlar bilan bir qatorda, qishloq xo'jaligi ekinlarini diversifikatsiya qilish va suvga talabi kam, eksportbop mahsulotlarga o'tish ham muhim moslashuv strategiyasi hisoblanadi. 2020-2030 yillarga mo'ljallangan Strategiya doirasida qishloq xo'jaligi ekinlarini joylashtirishda hosildorlik, eksportboplik va yaxlit maydonlarda yetishtirishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, organik qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishga ixtisoslashtirilgan tumanlarni yaratish orqali agrar sektorning iqlimiy o'zgarishlarga qarshi chidamliligi oshiriladi va eksport salohiyati mustahkamlanadi.

Texnologik moslashuvning muvaffaqiyati huquqiy va institutsional asoslarning mustahkamligiga bog'liq. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi PF-5853-son Farmoni bilan tasdiqlangan Qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasi bu borada asosiy huquqiy maydonni yaratadi. Strategiya Tabiiy

resurslardan samarali foydalanishni ustuvor yo'nalish deb belgilab, agrar ishlab chiqaruvchilar uchun optimal agrar va ekologik amaliyotlarni (GAEP) ishlab chiqish va tatbiq etishni talab qiladi.

Moliyaviy rag'batlantirish tizimi institutsional nazorat mexanizmlari bilan to'ldirilgan. «O'zagroinspeksiya» tomonidan suv tejovchi texnologiyalarni joriy qilgan ishlab chiqaruvchilar tomonidan ushbu texnologiyalardan maqsadli va samarali foydalanilishi yuzasidan tizimli nazorat o'tkaziladi. [3] Bunday nazoratning zaruriyati shundaki, STTni joriy etishning yuqori iqtisodiy samaradorligiga qaramay, subsidiyani olgan ba'zi xo'jaliklar texnologiyani ishlatmasdan, ekinlarni an'anaviy usulda sug'orishga yo'l qo'yadi. Misol uchun, 2021 yilda tomchilatib sug'orish texnologiyasi joriy qilingan g'o'za maydonining 38 foizida (25 597 gektar) ushbu texnologiya ishga tushirilmaganligi aniqlangan. Bunday hollarda huquqiy javobgarlik mexanizmi ishga tushiriladi: texnologiyani ishga tushirmagan yoki asosiy qismlaridan foydalanmagan qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari subsidiyani Davlat byudjetiga qaytarishga majbur qilinadi. Subsidiyani qaytarib olish (clawback) mexanizmining mavjudligi shuni anglatadiki, agrar huquqiy tizim faqat rag'batlantirishga emas, balki qat'iy majburiy ijro va nizolarni bartaraf etish mexanizmlariga tayangan holda iqlimga moslashuv choralarining samaradorligini kafolatlashga intilmoqda. Ushbu institutsional tartib Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki ishtirokida amalga oshirilayotgan modernizatsiya loyihalariga ishonchning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa: Iqlim o'zgarishi natijasida yuzaga kelgan suv tanqisligi va yer degradatsiyasi O'zbekistonning agrar sektori uchun eng katta makroiqtisodiy xavf hisoblanadi. Bu tahdidga qarshi kurashishning asosiy strategik va texnologik yechimi Suv Tejovchi Texnologiyalarni joriy etishdan iborat bo'lib, bu choralar suv sarfini 30–40 foizgacha kamaytirish va hosildorlikni 15–25 foizgacha oshirish orqali yuqori iqtisodiy samaradorlikni ta'minlaydi.

Texnologik moslashuvni mustahkamlash maqsadida mustahkam huquqiy asos yaratilgan. 2020–2030 yillarga mo'ljallangan strategiya orqali davlat siyosati tabiiy resurslardan oqilona foydalanishga yo'naltirilgan. Muhimi, O'zbekiston iqlimga moslashuv choralarida moliyaviy rag'batlantirish (subsidiyalar) mexanizmlarini qat'iy huquqiy intizom va nazorat bilan uyg'unlashtirib, ijobiy natijalarga erishmoqda. Subsidiyadan maqsadli foydalanmaslik holatlarida javobgarlikka tortish va mablag'larni Davlat byudjetiga qaytartirish choralari institutsional tartibning qat'iyligini namoyish etadi.

Kelgusida, optimal agrar va ekologik amaliyotlarni barcha agrar amaliyotlarga to'liq singdirish, shuningdek, huquqiy nazorat mexanizmlarining qat'iyligini saqlab qolish, agrar sektorni barqaror rivojlantirishning hal qiluvchi omillari bo'lib qoladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Komiljon Qo'ziyev – Suv tanqisligining qurg'oqchil hududlardagi tarmoq tarkibiy o'zgarishlarga ta'siri. 2023. https://imrs.uz/publications/articles-and-abstracts/suv_tanqisligining_qurg%20%80%98oqchil_hududlardagi
2. Sh.N. Imomov, N.S.Jumanazarova – O'zbekiston qishloq xo'jaligida suv tejovchi texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligi. 2025. <https://journals.proindex.uz/index.php/JDANS/article/view/2780>
3. «O'zagroinspeksiya»ning Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan suv resurslaridan foydalanishni nazorat qilish boshqarmasi – Suv tejovchi texnologiyalardan maqsadli va

samarali foydalanilishi Inspeksiya nazoratida. 2022.
<https://old.agroinspeksiya.uz/oz/news/Suvtejoychitexnologiyalardanmaqsadlivasamaralifoynazoratida>

4. O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 — 2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida 23.10.2019 yildagi PF-5853-sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. <https://lex.uz/docs/-4567334>